

tut Escola i col·laborà a "Hèlix", "Revista de Poesia", "La Mainada", etc. Traduí, en col·laboració amb Adela M. Trepat, *Heroides* (1927) i *Les metamorfosis* (1929-1932) d'Ovidi.

Saavedra, Cornelio (Potosí 1760 — Buenos Aires 1829) Independentista argentí. Defensà Montevideo i Buenos Aires dels atacs anglesos i féu costat al virrei Liniers a la revolta del 1809. Participà en els fets de maig del 1810, declarà vacant el virregnat i convocà una Junta governativa de la qual fou nomenat president, però fou enderrocat pel general Pueyrredón. Representant de l'ala conservadora, fou combatut pels radicals i hagué de fugir a Xile després de la derrota de Huaqui. Rahabilitat pel congrés de Tucumán (1816), fou nomenat cap d'estat major i el 1821 es retirà a la vida privada. (JMS)

Saavedra, Francisco de (Sevilla 1746 — 1819) Polític i militar andalús. Participà en l'expedició d'Algèria (1775) i fou secretari d'ambaixada a Portugal (1778) i intendent a Caracas (1783). Nomenat ministre d'hisenda per Godoy (1797), l'any següent el substituïí com a secretari d'estat, però, malalt, hagué de renunciar mesos més tard. Retirat a Sevilla, hi comandà la Junta Suprema formada arran de la invasió francesa (1808). Més tard, fou membre de la Junta Suprema Central i, el 1810, del Consell de Regència.

Saavedra, Miquel (País Valencià segle XVIII — València 1808) Militar. Era baró d'Albalat i de Sogorb, fill i hereu de Sebastián de Saavedra y Squarzafigo. Com a coronel de milícies, reprimí un avolat a València, el 1800, motivat per l'establiment d'unes quintes. Això el féu impopular. El 1808, en produir-se l'alçament contra Napoleó, formà part de la Junta Suprema, però preferí d'allunyar-se i retirar-se a Bunyol. La Junta l'obligà a tornar, però alguns revoltats, suposant la seva manca d'afecció a la revolta, l'assassinaren, malgrat els esforços del franciscà Joan Rico. (RoA)

Saavedra, Román de (Algesires, Andalusia 1877 — Barcelona 1959) Escriptor. Llicencià en dret a Barcelona, duia una empresa agrícola. Col·laborà a "Penedès", "El Matí" i "Futurisme". Publicà els poemes *Las frondas* (1912), *Calmas y procelas* (1915) i *Antología breve* (1947).

Saavedra Fajardo, Diego de (Algezars, Múrcia 1584 — Madrid 1648) Escriptor castellà. Secretari del cardenal Gaspar de Borja i de Velasco; restà amb ell a Roma i a Nàpols. Fou ministre a Baviera, representant en el Congrés de Münster i conseller d'Índies a Madrid. Com a historiador publicà la *Corona gòtica, castellana y austriaca* (1648), de la qual, malgrat el títol, només redactà la història dels gots. Més importants són les *Empresas políticas o Idea de un príncipe político-cristiano representada en cien empresas* (1640), obra inclosa en el corrent renaixentista de l'emblemàtica, i que tracta de la formació del príncep cristià, tot rebatent les idees del *Príncep de Maquiavel*. L'altra obra important és la *República literaria* (1655), tractat de crítica en forma de somni aHegòric a la manera de Llucià, on es passa revista als representants més notables de les ciències i les arts. L'estil de Saavedra és concís, amesurat i sentencios, sense arribar, però, als extrems conceptistes de Gracián. (IFA)

Saavedra i Jofré, Antoni (País Valencià? segle XVIII — Madrid? segle XIX) Polític. Ger-

mà i gendre de Miquel de Saavedra i Jofré. El 1814 rebé el títol de comte d'Alcúdia. Favorable a l'absolutisme, fou nomenat ambaixador a Rússia (1823) per Ferran VII. El 1832 fou president del consell de ministres; participà en l'intent de desposseir Isabel II de la successió al tron, aprofitant la malaltia del rei. (RoA)

Saavedra i Moragas, Eduard (Tarragona 1829 — Madrid 1912) Enginyer, arquitecte i arabista. El 1851 es graduà d'enginyer de camins, canals i ports i el 1870 d'arquitecte. Fou enginyer titular de la província de Sòria i hi projectà el ferrocarril de Torralba a Sòria. Establí l'emplaçament de l'antiga Numància (1863). Exercí diversos càrrecs públics i el 1878 ingressà a l'Academia Española; també fou membre de l'Academia de la Historia, de la de San Fernando, etc. Publicà *Teoría de los puentes colgantes* (1854), *La Geografía de España de Edrisi* (1881), *Estudio sobre la invasión de los árabes en España* (1892), etc. (RoA)

Saavedra Lamas, Carlos (Buenos Aires 1878 — 1959) Polític i jurista argentí. Besnét de Cornelio Saavedra, fou ministre d'instrucció pública i de justícia (1915) i de relacions exteriors en 1932-38 amb el govern radical d'Agustín Justo. Millorà les relacions amb el Brasil i substituïí la influència britànica per la nord-americana. El 1936 presidí l'assemblea de la Societat de Nacions i obtingué el premi Nobel de la pau.

saba f 1 BOT Líquid que circula a través dels teixits vasculars de les plantes i que consisteix en aigua amb substàncies minerals i orgàniques dissoltes. La *saba ascendent* o *bruta* va, a través del xilema, des de les arrels a les fulles i altres òrgans; conté les sals minerals absorbides del sòl. La *saba descendent* o *elaborada* va, a través del floema, des de les fulles i òrgans fotosintetitzadors a tot el cos de la planta; conté els glúcids resultants de la fotosíntesi, que serveixen per a nodrir les cèl·lules de la planta. (AMH) 2 fig Allò que dóna a una cosa el seu vigor, que expressa vitalitat. *Escriu uns articles abrindats, plens de saba.* 3 **xarop de saba de pi** FARM Preparat que hom feia a base de gemmes de pi per maceració alcohòlica (1:1), al qual afegia després deu vegades el seu pes d'aigua bullent i sucre. Era emprat com a balsàmic per a combatre la tos i com a correctiu de les pocions pectorals. També podia ésser fet amb aigua destil·lada de pi i sucre. 2 **TÈXT** Preparació que hom dóna a la roba perquè fixi i formi els colors en teyir-la.

Saba (Capadòcia 439 — Mar Saba, Jerusalem 532) Monjo palestí. Al desert de Judà, organitzà (478) la 'gran laura', anomenada avui Mar Saba, que arribà a aplegar vora de cinc mil monjos, i la 'nova laura' a Teqoa (508). Defensor de l'ortodòxia, prengué part en la lluita contra l'origenisme i el monofisisme. Venerat com a sant, la seva festa se celebra el 5 de desembre.

Sabà HIST Antic regne pre-islàmic situat a l'actual Iemen. Conegut des del segle VIII aC i governat per reis o bé per sacerdots anomenats *mukarrib*, la seva capital fou Mā'rib i, posteriorment, Zūfār. Desenvolupà un ric comerç especialitzat en encens, pedres precioses, or i espècies. Enfrontat sovint amb els estats veïns de Petra i Etiòpia, passà a formar part del món islàmic a mitjan segle VII dC. (DBP)

Sabà, reina de BÍBL/HIST Personatge bíblic

anònim, sobirana de l'antic regne de Sabà (o potser d'una colònia sabea del N de l'Àràbia), la qual, atreta per la fama de Salomó, degué visitar-lo a Jerusalem amb preciosos regals i posar a prova la seva saviesa. Segons l'Alcorà, que l'anomena *Bilqīs*, fou convertida per Salomó a la fe del Déu veritable. A Etiòpia el relat s'uní a la tradició nacional, que hi connectà l'origen de la dinastia *salomònida* dels negus.

Saba, Umberto (Trieste 1883 — Gorizia 1957) Nom amb què és conegut Umberto Poli, poeta italià. El seu *Canzoniere* (1945) canta les coses comunes, quotidianes, les quals intenta de transformar poèticament. Successivament, publicà *Mediterranee* (1947), *Uccelli. Quasi un racconto* (1951) i algunes proses líriques: *Scorciatoie e raccontini* (1946), *Ricordi-racconti* (1956) i *Storia e cronistoria del Canzoniere* (1948), crítica de la pròpia obra.

Sabaci [gr: Σαβάτιος] MIT Divinitat grega, d'origen frigi. Fill de Persèfone per obra de Zeus, de qui rep el símbol de la serp. El seu culte, popular i assimilat al de Dionís, era esotèric, i el ritu d'iniciació comprenia una mort i una resurrecció i la unió simbòlica amb el déu. Fou venerat a Roma el segle II aC.

Sabadell Municipi del Vallès Occidental, a la fossa tectònica del Vallès, al sud del massís de Sant Llorenç del Munt, a la vall del Ripoll, riu que travessa el terme de NW a SE. El territori és generalment pla i baixa suauament des del sector septentrional (Sant Julià d'Alta) fins a la Creu de Barberà, amb cotes més altes a l'oest (torre de Berardo, Can Rull, Serra Camaró) i amb desnivells abruptes al nord-est, a l'esquerra del Ripoll (Torre-romeu i el Poblenou de la Salut). La població ja es duplicà el segle XVIII (d'unes 1 170 persones el 1708 passà a 2 906 h el 1787) amb el desenvolupament de les activitats tèxtils, però fou el segle XIX que es produí la primera gran embranzida demogràfica seguint el procés de la revolució industrial i arribà als 23 375 h el 1900. Continua el segle XX l'impuls i s'havia més que doblat el 1935 (50 037 h); després de la davallada de la guerra civil (47 813 h el 1940) el creixement no s'ha deturat fins a gairebé quadruplicar-se el 1975 (182 012 h) des d'aleshores; la població, d'acord amb l'especialització tèxtil, ja s'havia duplicat el 1960 (105 162 h) i els barris creats bàsicament per les onades immigratòries a partir dels 50 envoltant el nucli ciutadà representaven ja el 1970 unes dues terceres parts de la població total. L'important fenomen migratori al llarg de tot el segle XX ha fet que el creixement vegetatiu hagi estat mínim (el creixement migratori ha arribat a representar el 97,1% en 1910-20, el 92,8% en 1930-40 i ha anat baixant des d'aleshores fins a representar només un 54,2% en 1965-70). En el període 1965-70 la immigració ha procedit principalment d'Andalusia (36%), Múrcia (17%), Extremadura (7%), Aragó (4%), encara que una part important (36%) són nascuts en altres llocs de Catalunya. Aquest augment ha convertit Sabadell en el quart municipi del Principat (després de Barcelona, l'Hospitalet de Llobregat i Badalona), i la seva proximitat amb Terrassa motiva un sector metropolità d'uns 450 000 h (amb Barberà, Cerdanyola, Rubí, Ripoll i Sant Quirze), dins l'àrea metropolitana de Barcelona, amb problemes urbanístics i de serveis importants, que han portat a la constitució de la *Mancomunitat de Sabadell i Terrassa* (1964). L'agricultura —que no ha tingut mai un paper

Sabadell Centre de la ciutat (ECSA)

destacat— es troba cada vegada més en recessió davant la urbanització i industrialització del sòl; tanmateix, el cens del 1970 assenyalava 1 182 treballadors al sector primari (unes estimacions dels anys 60 donaven 731 ha de bosc, 257 de pastures, 1 087 de secà destinat a cereals, farratges i vinya, principalment, i 110 ha de regadiu, destinat a hortalisses i farratges, sobretot). La in-

dústria ha estat sempre per damunt de qualsevol funció. El 1970 la població activa dedicada al sector secundari era de 50 828 treballadors, que representaven un 80,5% de la total. La indústria tèxtil, malgrat un cert estancament actual, continua essent la més important, amb més de la meitat de treballadors del sector secundari

(26 106, tèxtil i confecció), bé que els anys 40 i 50 representava unes tres quartes parts. Ha estat tradicional la separació entre filatures, teixits i comercialització, i indústria auxiliar de tints i acabats (ram de l'aigua); no hi ha empreses de confecció grans. El pla de reestructuració del sector tèxtil, que pretén la modernització de la ma-

Sabadell (Vallès Occidental)

població:

1718	1787	1860	1900	1930	1960	1970
1145	2236	14212	23294	45607	105152	159408

població disseminada: 0,63% [1970]

extensió: 37,60 km²

explotacions agràries:

0-5 ha	5-50 ha	50-200 ha	200-1000 ha	>1000 ha
411	66	6	—	—

renda anual mitjana 'per capita': 69 983 pts [1970]

demarcacions històriques:

sots-vegueria del Vallès [fins al 1716]
corregiment de Mataró [1716-1833]

prov: Barcelona

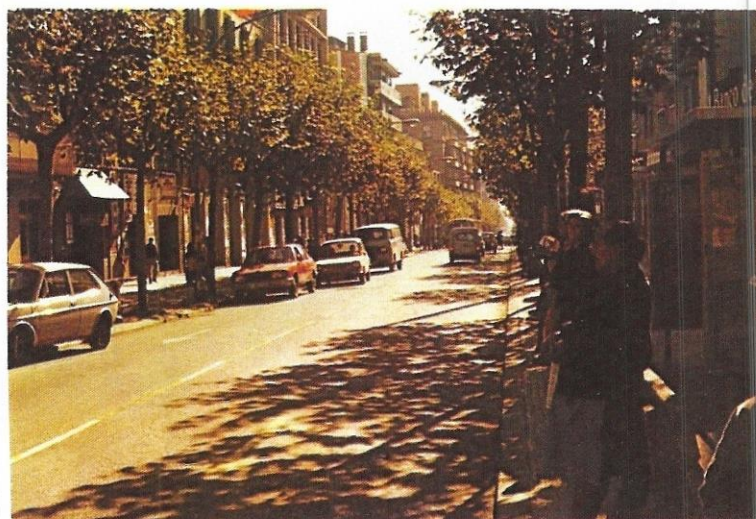
p j: Sabadell

rodalia: Sabadell

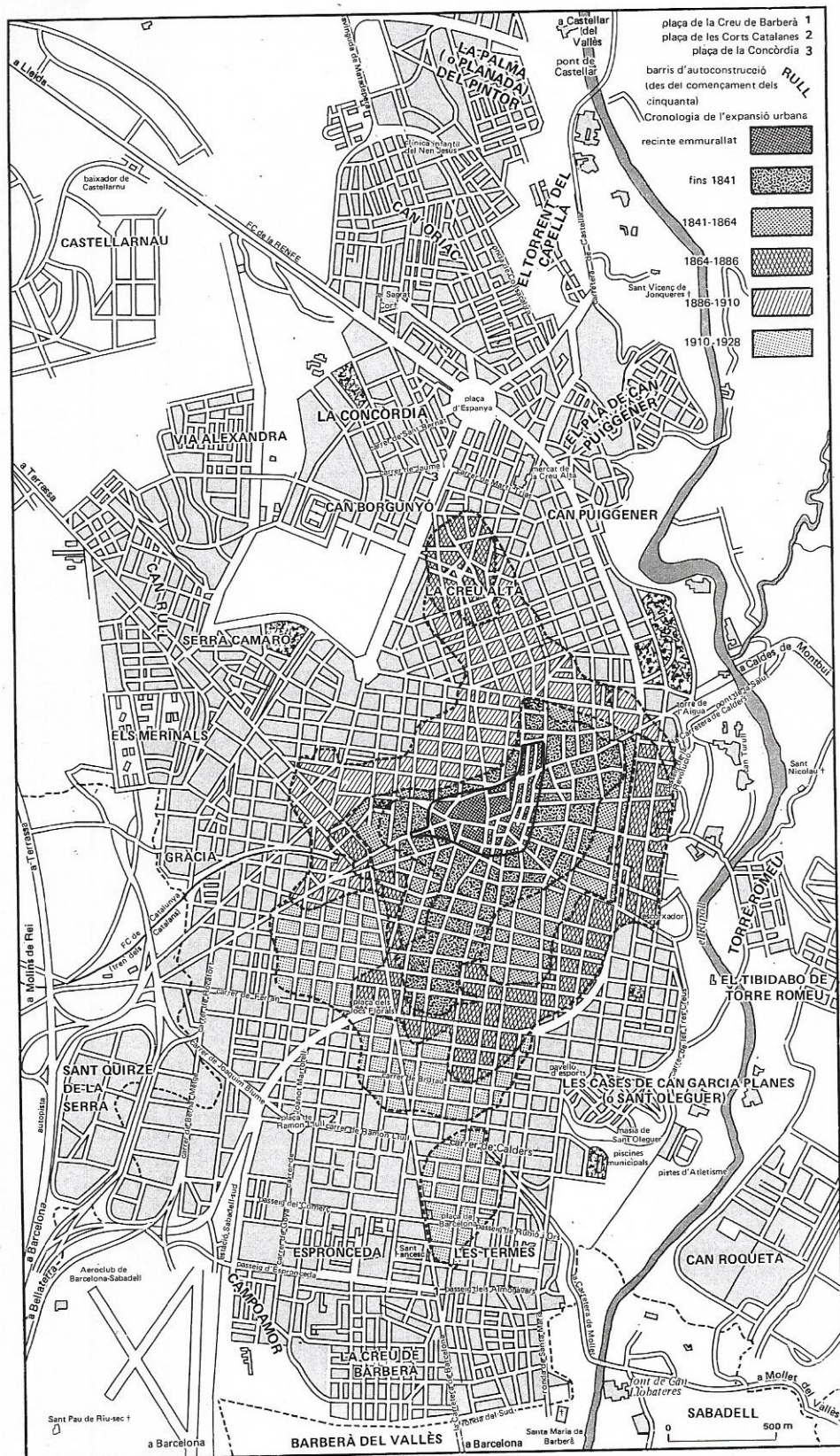
mercant agrícola principal: propi (comarcal major)

àrea comercial: Barcelona

subàrea comercial: Sabadell — Terrassa

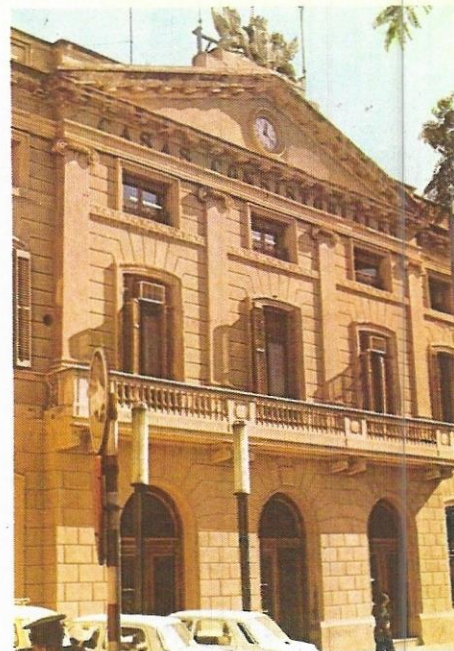
La Rambla de Sabadell
(A d'Azpiazu-ECSA)

quinària, augment de la productivitat i reducció de persones ocupades, ha suposat fins el 1976 l'acomodament d'uns 500 treballadors i hom preveu que en pot arribar a afectar 5 000. El sec-

tor metallúrgic ha crescut (14 373 treballadors el 1970), en part lligat a la indústria tèxtil (maquinària tèxtil) i en part de manera autònoma (inversions de la burgesia local i multinacionals,

com Brown Boveri, Unitat Hermètica, Motors Claret, Ases/Ces, etc). El sector químic, menys important (2 373 treballadors), s'ha implantat darrerament; hi predominen grans empreses (Ar-raona). Cal observar que més de la meitat dels treballadors en els sectors tèxtils i químic són dones, sovint amb nivells baixos de sous. Altres sectors relativament petits són el de la fusta (1 198), paper i arts gràfiques (864) i alimentació (449). Un cas a part és el de la construcció, potenciat pel creixement demogràfic, que comptava el 1970 amb 5 465 treballadors. El sector terciari (11 092 treballadors, 17,6% de la població activa) és relativament reduït a causa de la proximitat de Barcelona. En el sector bancari són de destacar la *Caixa d'Estalvis de Sabadell* (fundada el 1856, és en volum de dipòsits la tercera del Principat) i el *Banc de Sabadell* (fundat el 1882, té uns 13 000 accionistes i és el banc d'àmbit local amb més volum de dipòsits de l'estat espanyol). La ciutat (148 223 h agl [1970], *sabadellençs*; 90 m alt), centre del Vallès Occidental des del 1936 (capitalitat que de fet comparteix amb Terrassa), és situada en una terrassa a la dreta del Ripoll, allargada lleugerament de nord a sud. El nucli antic, que fou emmurallat, és centrat pel passeig dels Semalers, que forma part de la llarga Rambla que travessa la ciutat paral·lelament al riu, on s'aixeca l'església arxiprestal de Sant Feliu. L'exemple del segle XIX, en el qual predominà la típica casa anglesa (amb planta baixa i pis, porta de ventalles, de més o menys cossos segons la categoria social), bastida sovint al costat de la fàbrica del propietari, s'estengué pels eixos que són avui el carrer Fondo, de la Salut, de Manresa, via de Massagué i principalment la Rambla (oberta el 1848, es convertí en el carrer de més prestigi amb edificis sumptuosos i dirigí el creixement vers el sud, després d'haver saltat el recinte emmurallat). El 1847 l'ajuntament encarregà un pla d'urbanisme a Josep Oriol i Bernadet, que acabà el 1853, però no fou acceptat pels propietaris i en feu un de nou Francesc Daniel Molina i Casamajó (1864), que estableix una quadrícula d'eixample amb dos eixos perpendiculars i una gran ronda de circumvallació, també impugnada; finalment, el de Miquel Pascual i Tintorer (1886) consolidà les situacions de fet. Entre els edificis més notables del centre urbà cal destacar l'església de Sant Feliu, obra neogòtica d'Enric Sagnier i Villavecchia, benida el 1921, feta a l'indret de l'anterior (gòtica, feta a partir del 1420 i molt renovada i ampliada el segle XVIII), que fou cremada el 1909, durant la Setmana Tràgica; la casa de la ciutat, antic cohogi dels escolapis, de Juli Batllellé (autor també de l'antic Hotel Suís); l'edifici de la Caixa d'Estalvis de Sabadell (1905) i el de l'antiga Escola Industrial (1911; actual centre cultural de la Caixa), obra de Gabriel Borrell; les escoles del carrer de Llobet (primeres escoles públiques de Sabadell, 1897), de Juli Batllellé; l'església dels claretians (abans dels escolapis), d'Antoni Cellers (1836); can Duran (1578-1606); can Turull, actual seu del Museu de Belles Arts. Ha estat enderrocada recentment la casa Barata, amb pintures d'Espinalt. La urbanització arribà ja abans de la guerra civil del 1936 al nucli de la *Creu Alta* i es construïren ja habitatges al barri de la *Creu de Barberà* (annexat el 1957 al municipi de Sabadell) i al barri obrer de Gràcia. A la postguerra, amb les noves onades immigratòries, i el baix nivell de vida del moment, sorgiren els suburbis construïts en part pels mateixos residents: *Ca N'Oriol*, la *Plana del Pintor*, el *Torrent del Capellà*, *Serra Camaró*, *Can Rull*, el *Poblenou de la Salut*, *Can Puiggener*, *Torre-ro-*

L'ajuntament de Sabadell (A d'Azpiroz-ECSA)

meu†, Campoamor†. Més tard es formaren els barris dels Merinals† (prop de Can Rull) i d'Espronceda (a Campoamor), de l'Obra Sindical del Hogar, amb altres intents de solució del problema per part de la iniciativa privada (les Cases de Can Garcia Planes). El 1964 els barris perifèrics de població immigrada industrial representaven prop del 60% de la població municipal. Fins a la meitat del decenni 1960-70 no es començà a gran escala la provisió de serveis urbanístics elementals en aquests barris, així com la construcció d'escoles. També en aquest decenni es construïren els grups residencials de les Termes, Can Borgunyó, Via Alexandra, Can Déu i els grups de l'empresa municipal Vimusa. Hom ha avaluat les zones verdes en 0,35 m²/h i el sòl per a equipaments en 3 m²/h (en el pla d'Urbanisme Comarcal hom en preveu 6,29 i 5,35, respectivament). Entre les institucions culturals, a part l'Institut d'Ensenyament Mitjà Pau Vila, i els de la Mancomunitat de Sabadell i Terrassa, hi ha l'Institut tècnic d'ensenyament mitjà (antiga Escola Industrial d'Arts i Oficis fundada el 1902), l'Escola Universitària d'Estudis Empresarials (antiga Escola de Comerç); l'Acadèmia de Belles Arts fou fundada el 1877, per J. Vila i Cinca, J. Espinalt i altres i fou vinculada a l'Ateneu Sabadellès; el Museu de Sabadell s'ha desglossat modernament en el Museu de la Ciutat (història local i tèxtil), Museu de Belles Arts i Museu de Paleontologia. Una de les institucions ciutadanes més antigues és el *Gremi de Fabricants de Sabadell*†, que ha donat lloc a d'altres institucions,

com l'Institut Sallarés i Pla. Perdura encara el Círcol Sabadellès o *Casino dels Senyors*, fundat el 1857. Tenen pes dins la vida ciutadana les diverses associacions de veïns de cada barri. En la promoció cultural es destaca la *Fundació Bosch i Cardellat*† i en el món dels espectacles el grup de la Joventut de La *Faràndula*† (teatre infantil) i el Grup Teatral Palestra. En el camp dels esports, Sabadell té una important tradició en natació (Club Natació Sabadell), l'atletisme (Joventut Atlètica de Sabadell), el futbol (Centre d'Esports Sabadell†, amb el camp de la Creu Alta) i l'aviació (*Aeroclub de Barcelona-Sabadell*†). El primer diari ciutadà fou el "Diario Sabadellense" (1853), seguit pel "Diario de Sabadell" (nom del que perdura avui, fins al 1977 dins la cadena del Movimiento); següen gran nombre de publicacions, més o menys contínues o efímeres. El primer periòdic català fou el setmanari "Romanços de Sabadell" (1880) i el satíric "Ja Som Quatre" (1882). Continuaren sortint el segle XX gran nombre de publicacions (més de 150 en 1900-30), entre les quals el "Kataluna Esperantista" (1910), òrgan de la Federació Esperantista Catalana (→ *esperantisme*) i el "Sabadell Esportiu" (1914). Entre les publicacions de la postguerra, a part les clandestines, cal citar "Alba", "Eufòria", "TS", "Can Oriach" (1967), "Riutort". La població té l'origen en un petit nucli sorgit al voltant de l'antic priorat de Sant Salvador d'Arroana†, l'església del qual fou consagrada el 1076, situat dins el terme del castell d'Arroana†, a l'altra banda del Ripoll. El nom de Sabadell

apareix per primera vegada el 1111, any que ja se celebrava en el lloc un mercat, que féu possible el seu creixement. El 1372 la parroquialitat es traslladà des de l'església de Sant Feliu d'Arroana (a l'indret de l'antiga vila romana d'Arroana o *Arragona*), propera al castell, a la del priorat de Sant Salvador, anomenada des d'aleshores Sant Feliu de Sabadell. El 1353 fou atorgada la fira d'hivern i el 1356 la d'estiu. Foren senyors del castell i el lloc els Montcada; el 1366 el seu descendent Roger Bernat de Foix, vescomte de Castellbò, els vengué a Elionor de Sicília, muller de Pere III, que comptà en l'operació amb una forta quantitat donada pels sabadellencs. El 1376 hom concedí el títol de vila a Sabadell i el dret de votar a corts; el 1374 ja era fortificada. Pere III, que havia recuperat Sabadell el 1370, el vengué de nou (amb el castell), a carta de gràcia, a la ciutat de Barcelona. La vila tornà a la corona, definitivament, el 1473, encara que formà encara part del patrimoni d'algunes persones de la casa reial (Isabel de Castella el 1474). La indústria tèxtil s'incrementà el segle XVI: el gremi de paraires s'organitzà el 1556, el dels teixidors i sastres el 1587, al costat d'altres gremis i confraries. Des del 1645 fins a la desamortització (1835) hi hagué un convent de caputxins. L'enfrontament i els problemes entre teixidors i paraires al llarg del temps foren preludi de les posteriors entre obrers i patrons. El segle XVIII representà una nova embranzida econòmica, sobretot a partir del lliure comerç amb Amèrica (1778), que permeté, d'altra banda, de substituir el lli, el cànem, i, en petita part, la llana, pel cotó. Aparegueren els primers teixidors-fabricants amb jornalers, i es formaren algunes dinasties que després tingueren molt de pes en la burgesia local (Turull, Coromines, Borrell, etc.). En 1815-20, ja amb més de quaranta fàbriques, s'introduïren les primeres màquines de filar i teixir procedents d'Anglaterra; el vapor s'introduí el 1838 (casa de Magi Planas) i el sistema jacquard en 1840-50. Amb la Guerra de Secessió als EUA el cotó anà perdent importància (el 1851 hi havia 58 fabricants de llana i 62 de cotó, mentre que el 1874,

149 de llana i 12 de cotó); al començament del segle XX Sabadell comptava amb la meitat dels fusos de llana cardada de tot el Principat i cap al 40% de la pentinada. El cens de treballadors tèxtils era el 1858 de 3 135 persones (1 485 homes, 1 100 dones, 158 nois i 392 noies); el 1871 hi havia més de 8 000 treballadors tèxtils. Les primeres associacions obreres foren l'Associació Mútua de la Indústria del Cotó i l'Associació Mútua de la Indústria de la Llana (1839), seguides per la Societat de Teixidors de la Llana (1843). L'oposició a la introducció del maquinisme es manifestà ja amb l'intent de cremar la fàbrica de Magí Planas (1837) i l'assalt a la casa del fabricant Selvas (1842); el 1843 el capità general dissolgué les associacions de mútua protecció, que reeixiren posteriorment. La primera vaga general fou el 1846, i és coneguda com la vaga de les Paperetes perquè la motivà l'obligació d'unir al full d'empadronament el certificat de l'amo de la fàbrica on hom havia treballat i les causes del comiat. El 1854 hi hagué una vaga general exigint la llibertat d'associació, i el 1871 fou una fita important en la lluita obrera la federació dita Centre de les Societats Obreres de Sabadell i de Son Entorn, continuada en part per L'Obrera Sabadellenca el 1877, molt important per al moviment obrer local fins al franquisme, i de la qual sorgí el 1881 la Cooperativa La Sabadellenca. En les lluites civils del segle XIX, Sabadell optà generalment pels liberals, encara que hi hagué industrials que es posaren al costat de l'absolutisme, com el cas de Pau Turull, que fou el primer alcalde a la tornada de Ferran VII (1814) i de nou a la fi del Trienni Constitucional (1823); el seu fill, d'igual nom, fou el capdavanter de la burgesia local; era conegut a Madrid com *El Rico Catalán* pel seu comerç de llana amb la mesta castellana i el 1860 fou visitat a casa seva per Isabel II. En aquesta època Sabadell era coneguda per la *Manchester catalana*. Un dels capdavanters dels partidaris del proteccionisme aranzelari fou Joan Sallarés i Pla, diputat a Madrid. El 1873, durant la Insurrecció Cantonalista, el Cantó Federal de Sabadell durà dos dies (1873). Els corrents polítics s'anaren configurant i es constituïren diverses institucions; així, el Club Federal (1869), després Círcol Democràtic Federal Universal (1871) i Ateneu Republicà Federal Social (1873); el Centre Democràtic Constitucional (1869), després Ateneu Catòlic Monàrquic; Centre Català (1887). En l'ensenyament tingueren una gran preponderància els escolapis, que s'instal·laren a Sabadell des del 1818 (els construí l'església Antoni Cellers); el 1847 s'hi instal·laren les escolàpies. El ferrocarril hi arribà el 1855 i es construí una xarxa de carreteres (de Barcelona a Terrassa, 1852; de Castellar, el 1865; de Caldes, 1865). L'Escola Industrial i Mercantil començà a funcionar el 1873, i fou la primera de l'estat de tipus professional. El 1877 la població rebé el títol de ciutat. La pèrdua de les colònies el 1898 i la recessió econòmica general motivà un estancament econòmic que canvià en creixement espectacular durant la Primera Guerra Mundial i després. Políticament, el primer terç del segle XX fou un període molt actiu (llevat de la Dictadura), dominat a nivell local pels republicans. La Solidaritat Catalana guanyà el 1907, amb Pi i Arsuaga, les eleccions del districte de Sabadell. El moviment anarco-sindicalista estigué a la pràctica al costat dels republicans a través de l'Obrera Sabadellenca, tot mantenint una forta lluita reivindicativa (diverses vagues generals, especialment tràgica la del 1917). El decenni 1920-30 fou de gran malestar general (el 1921 desfilaven per la ciutat 1 800 homes armats del

sometent) i foren clausurades per Primo de Rivera la majoria de les entitats ciutadanes. La República féu renéixer amb més força la vida associativa, dominada per l'Esquerra Republicana, Lliga Catalana i els sindicats locals, que vivien plenament l'experiència trentista (hom signà a Sabadell el Manifest dels *Trenta*); Layret i Companys havien estat diputats per Sabadell. La vida cultural fou també molt intensa fins a la guerra civil; hi hagué un nucli literari, amb figures com Joaquim Folguera, Joan Oliver, Francesc Trabal, Armand Obiols, relacionats amb les edicions de La *Mirada*; la tradició plàstica, que remunta a l'època de la fundació de l'Acadèmia de Belles Arts i dels inicis del *Faiaç Català*, tingué exponents com Antoni Vila i Arrufat, Rafael Duran-camps o Joan Vila i Puig. Després del període de la guerra civil s'inicià un creixement econòmic espectacular gràcies al tancament dels mercats exteriors, al fenomen de l'estraperlo i a la mà d'obra barata provinent de la immigració d'arreu d'Espanya, implantada en condicions míseres. L'alcalde Josep M. *Marcel·lí Coll* tingué un llarg mandat (1940-60), en el qual intentà de conciliar debades els interessos de la indústria amb els de la població. La represa de la vida política i sindical ha estat continuada i una de les seves manifestacions més paleses fou la vaga general del febrer de 1976. Quant a la vida cultural, cal destacar el moviment avantguardista plàstic iniciat a la immediata postguerra, que donà figures com Joan Vilacasa i grups com el d'Els Gallots. El municipi comprèn, a més, els antics pobles i parròquies de *Sant Julià d'Alta* i de *Sant Vicenç de Jonqueres*, l'antic priorat de *Sant Pau de Riu-sec*, el santuari de la *Salut de Sabadell*, l'església de *Sant Pere dels Torrents*, l'antiga quadra de *Togores*, la torre de *Berardot* (o Castellarnau) i el casal de can *Feu*.

(Joaquim Clusa i Oriach/Antoni Garriga i Miralles)

Sabadell, Centre d'Esports Entitat esportiva fundada a Sabadell el 1903 i constituïda oficialment el 1905, dedicada preferentment al futbol. Inicialment disposà d'un terreny de joc on fou bastit el camp de la Creu Alta (1906), on se celebraren diverses finals del campionat de Catalunya. El 1908 organitzà la Copa Sabadell, concurs en el qual participaren els millors equips de l'època. El 1914 l'equip del Centre disputà els primers partits internacionals a la Creu Alta. Del 1915 al 1930 milità en la primera divisió del campionat de Catalunya, que guanyà en la temporada 1933-34; el 1935 disputà la final de la copa d'Espanya amb el Sevilla CF. Des del 1939 participà en la lliga espanyola i ha militat habitualment en la segona divisió, amb alguns períodes en la primera i d'altres en la tercera. El 1969 inaugurà un nou camp, el de la Nova Creu Alta, amb capacitat per a 30 000 espectadors. Els jugadors duen samarreta arlequinada de colors blau i blanc, i pantalons blaus.

(AMV/RoA)

sabadellenc -a 1 *adj* 1 Pertanyent o relatiu a Sabadell o als seus habitants. 2 Natural de Sabadell. 2 *m* i *f* Habitant de Sabadell.

sabadilla *f* BOT/FARM [*Veratrum officinale*, família de les liliàcies] Planta pròpia de Mèxic, de la qual hom emprà la llavor. Aquesta conté un 3,5% d'alcaloides, com ara veratrina, veratridina, sabadillina, sabadina i sabadinina. És emprada, en ús extern, com a parasitocida en forma de tintura o ungüent, especialment contra els insectes anomenats *cabres*.

(JMF/For)

Sabah Estat de la *Malàisia*, a l'illa de Borneo. La capital és Kota Kinabalu.

Sabaldòria → *Palol Sabaldòria* (Alt Empordà).

saballó *m* ENTOM Viró.

saballoner *adj* i *f* ENTOM Dit de la mosca viroñera.

sabana *f* cast GEOBOT Tipus de vegetació propi de les regions tropicals amb una estació seca, que consisteix en una praderia d'herbes altes, entre les quals predominen les graminies, amb arbres o arbusts dispersos. Les comunitats sabaneres són xerofítiques i els arbres integrants solen perdre la fulla en l'estació seca. N'hi ha diversos tipus, alguns dels quals reben denominacions particulars (*campos*, *patanes*, etc.). La sabana és un bioma de transició entre la selva i el desert.

(AMH)

Sabanell Caseria del municipi de Font-rubí (Alt Penedès), a l'extrem oriental del terme, prop del nucli del Pla del Penedès.

Sabanell, platja de Platja arenosa de la costa de Blanes (Selva), que s'allarga des de la desembocadura de la Tordera, a ponent, fins a la roca Palomera, a l'inici de la badia de Blanes. Ha esdevingut zona d'expansió turística; s'hi han instal·lat càmpings i bastits hotels i apartaments.

sabaner -a *adj* cast GEOBOT Relatiu o pertanyent a la sabana.

sabanoide *adj* cast GEOBOT Semblant a una sabana.

Sabaot [o *Sabaot*] BÍBL Transcripció llatina de l'hebreu *šebā'ōt*, que forma part de l'expressió bíblica *Yahweh Šebā'ōt* (Jahvè Sabaot, 'déu dels exèrcits'). Interpretat sovint com a nom propi de Déu, sembla que a l'origen, més que els exèrcits d'Israel, designava el conjunt de poders celestials terrestres al servei de Déu (àngels, estels, mars, rius, etc.). Mentre les versions bíbliques solen mantenir el mot original, la litúrgia ha preferit la parafrasi "Déu de l'univers".

(JTR)

Sabaragamū Districte de *Ceilan*. La capital és Ratnapūraya.

Sabardà [o *roca Samardana*] El més antic dels dos castells de Fenollet (Fenolleda), al sud del poble, probablement el primitiu castell de Fenollet esmentat el segle XI.

Sabartès Gran casa senyorial del terme de Banyeres del Penedès (Baix Penedès), a l'oest del poble, feta bastir el segle XIX pels Morenes, barons de les Quatre Torres i comtes d'El Asalto.

Sabartès, el HIST Sector meridional de l'antic comtat de Foix, a l'alta vall de l'Arieja, entre el pas de la Barra i el Pirineu. Limitava al sud i a l'est amb Andorra, i amb els comtats de Pallars, Urgell i Cerdanya. Mentre el sector nord del comtat de Foix era sotmès a l'autoritat dels comtes de Tolosa, el Sabartès mantingué la seva independència fins a la segona meitat del segle XIII (1276-77), època en què esdevingué, amb la resta del comtat, un feu de la corona francesa. Els castells d'Aix i de Llordat, que figuren entre els béns llegats pel comte Guillem de Cerdanya al seu fill